

Odnos etike prema religiji.

Dr. N. Kolarek.

UVOD.

I. U novijoj, a naročito savremenoj etičkoj literaturi, od Kanta dalje, lako se zapaža jedna osnovna linija, kojom teku različni, među sobom čekto oprečni etički sistemi. U velikoj većini slažu se u tom, da poriču svaku vezu etike s religioznom obrazloženjem glavnih etičkih zasada. Cilj je njihov, da samostalno, bez obzira na ikoju religiju, izgrade čudoređe čovječanstva. Moderna je etika svijesno preduzela taj cilj. Jedan od protagonista moderne etike, Fr. Jodl ovako rezimira nastojanja etike: »Das Ideal in uns und der Glaube an die zunehmende Verwirklichung desselben durch uns: das ist die Formel der neuen Menschheitsreligion, mit der sich Mills Gedanken zur Einheit zusammenschliessen, ... der Punkt innerlichster Gemeinsamkeit zwischen Mill und den fortgeschrittensten Denkern der beiden anderen grossen Kulturnationen, Comte und Feuerbach — das ist mit einem Worte die Aufgabe der Zukunft.«¹

Moramo priznati, da je razvoj novije etike u tom pravcu bio dosljedan. Etika zapravo aplicira rješenja spekulativne filozofije na svijesno ljudsko djelovanje. I to upravo one najviše filozofije, koja se bavi najvažnijim pitanjima života i svijeta: metafizike. Zanimivo je utvrditi, da i oni filozofi, koji uopće poriču svaku mogućnost metafizike, kao nadiskustvene znanosti, u svojim etičkim nazorima neprikriveno pretpostavljaju čisto metafizičke zasade. Pa ako je metafizika kao znanost, koja izgrađuje nazor na svijet, zbacila jedno apsolutno,

¹ Fr. Jodl, Geschichte der Ethik (Stuttgart und Berlin 1912) 2 B², 480.

osobno Biće, izvor svega bivstvovanja i njegov konačni cilj, a na njegovo mjesto postavila bilo materiju (materijalizam), bilo maglovitu svemirsku supstanciju, koje smo mi svi tek dijelovi (panteizam) itd., onda je potrebno, da i život čovječji dobije drugi smisao, druge smjernice. Treba mu dati etiku neovisnu o osobnom Bogu.

Ova se areligijozna tendencija novije etike nije ograničila samo na strogo znanstveno izgrađivanje neovisne ćudorednosti. Po svojoj je naravi etika praktična znanost, koja ravna svjesnim djelovanjem volje, a po tom i čitavim čovjekom. Zato se etičke zasade vrlo lagano šire među šire slojeve po popularno znanstvenom radu njihovih predstavnika. Tako su sedamdesetih godina prošlog stoljeća osnovana po gradovima Amerike i Engleske »Societes for ethical culture« (»Društva za etičku kulturu«) s ciljem, da populariziraju areligijoznu etiku. Dvadeset godina kasnije prenesen je taj pokret u Njemačku i Austriju. A ni danas ne manjka sličnih pojava u našem prosvjetno-etičkom djelovanju, kako svjedoči poznati Vidovićev pokret.

Popularizovanjem areligijozne etike prenesen je problem odnosa etike prema religiji u šire slojeve. On se odrazuje i u životu pojedinaca kao i obitelji. U svakom gotovo staležu imade danas ljudi, koji svoje životno djelovanje ne udešuju po zahtjevima vjere. Oni se ravnaju po etici, koju su preuzeli od kojeg modernog etičkog sistema. Najčešće po etici vlastite koristi ili ugone.

Prirodno je uslijed toga, da se i u zakonodavnom životu država pojavljuje problem etike i religije. Tu prije svega dolazi u obzir škola. Pod utjecajem novijih etičkih sistema neke su države uvele u osnovne škole areligijoznu etičku obuku (Francuska). Drugdje se opet vraćaju religijoznom prožimanju ćudorednog života (Italija), ili stoje pred konačnom odlukom, kako da urede zakonodavnim putem problem etičkog uzgoja i religije (Njemačka i naša država).

Po dubini svojoj i po širokom odrazu na cjelokupni čovječji život, problem se odnosa etike prema religiji ukazuje vrijedan ozbiljnog proučavanja. To više, što u našoj filozofskoj literaturi, koliko je poznato, ne postoji o tom predmetu po-

drobna studija. Nakanili smo dakle da objektivno ispitamo, na osnovu principa zdravog umovanja, kakav odnos ima da vlada između etike i religije? Je li ispravna areligijozna linija novije etike, ili valja zadržati tradicionalni vez etičkog i religijskog života?²

2. Pri tom poslu služiti ćemo se vrelima zdrave etike: iskustvom i evidentnim spekulativnim principima. Vlastito i tuđe iskustvo, osobito ono, što je sakupljeno u povijesti, daje mogućnost da dođemo do prave i potpune spoznaje ljudske naravi, njezinih vlastitosti i potreba. A o tom u etici mnogo zavisi. Iskustvo nas upućuje na činjenicu, da postoji neki čudoredni moralni red. Da ljudi općenito razlikuju među dobrim i zlim. Da imaju stanovitu sumu pravila života, koja smatraju obvezatnim.

Spekulativnim principima tumačimo iskustvene činjenice. To su metafizička načela uzročnosti, istovjetnosti i protuslovlja. Bez njih je svako naučno istraživanje nemoguće.

Osim toga pretpostavljamo neke metafizičke istine kao filozofski dokazane. Jer kad bismo n. pr. dokazivali egzistenciju osobnog Boga, spiritualnost i neumrlost duše, slobodu volje, ne bi se dugo primakli kritičkom ispitivanju etičkih vrednota, koje u novijoj etici imaju da zamijene tradicionalne religijozne vrednote.

² Važnija upotrebljena literatura: A. Bazala, Povijest filozofije. (Zagreb 1912.) 3 sv. — V. Cathrein S. J., Moralphilosophie. (Freiburg in Br. 1911) 2 Bde⁵. — A. Dyroff, Religion und Moral. (Berlin und Bonn 1925). — C. Gutberlet, Ethik und Religion. (Münster in W. 1892). — Fr. Jodl, Geschichte der Ethik. (Stuttgart und Berlin 1912) 2 Bde². — Fr. Klümke S. J., Institutiones Historiae Philosophiae. (Romae-Brisg. 1923) 2 vol. — O. Külpe, Einleitung in die Philosophie. (Leipzig 1921¹⁰). — Fr. Paulsen, Ethik u. Kultur der Gegenwart, Teil I, Abteilung VI. (Leipzig 1907). — Fr. Sawicki, Der Sinn des Lebens. (Paderborn 1921⁴⁻⁵). — Idem, Die Wahrheit des Christentums. (Paderborn 1921⁵⁻⁶). — S. Schiffini S. J., Disputationis Philosophiae Moralis (Augustae Taurinorum 1891) 2 vol. — A. Ušeničnik, Uvod u filozofiju. (Ljubljana 1924.) 2. sv. — C. Willems, Philosophia Moralis. (Treveris 1908). — Idem, Kants Sittenlehre (Trier 1919). — W. Wundt, Ethik (Stuttgart 1912) 3 Bde⁴. — S. Zimmermann, Uvod u filozofiju. (Zagreb 1922.). — Idem, Kant i neoskolastika (Zagreb 1920./21.) 2. sv. — Ostala djela navodim po linijom.

To nipošto ne znači, da naša razmatranja tme gube znanstvenu vrijednost. Ne spada u područje etike, da ispituje znanstvenu sigurnost pomenutih istina.³ Ona može da na njihovom temelju izgradi sistem čudorednosti. O vrijednosti, dotično neodrživosti takovih sistema ima da prosuđuje etika pomoću vrela, koje smo gore označili. Tako sama etika daje pouzdanu kontrolu metafizičkim pretpostavkama, na kojima su izgrađeni etički sistemi. U tom je smislu istinita riječ V. Cathreina S. J.: »An der Sittenlehre muss jede Weltanschauung ihre Probe bestehen.«⁴

PRVO POGLAVLJE.

Zadaci etike i bit religije.

Pitanje, koje smo preduzeli da istražujemo, glasi u najopćenitijoj formulaciji: kakav odnos ima da vlada između etike i religije? Pravilno rješavanje postavljenog pitanja zahtijeva, prije svega, da opredijelimo pojam i zadatak etike. Obavivši taj posao i razjasnivši, što spada na bit religije uopće, dobit ćemo okosnicu, putokaz u daljnjem istraživanju našeg problema.

1. Etika i njezini zadaci.

1. Prvotno značenje, u kojem ime etika upotrebljavamo, odnosi se na stanovitu filozofijsku disciplinu. Ime joj je dao Aristotel, dotično njegovi učenici. Aristotel izvodi ime *ἠθική* od *ἔθος*, što znači običaj, lat. mos.⁵ Grci su razlikovali dvostruki običaj. Jedan su nazivali *ἔθος*. Taj je označivao često ponavljanje istog čina slobodne volje. Od toga ponavljanja nastaje trajno nagnuće za ponavljanjem istih čina, a može to nagnuće da bude već od naravi usadeno kod pojedinca. To su nagnuće zvali *ἦθος*.⁶ Otuda je čudoredne kreposti nazvao Aristotel *ἀρεταὶ ἠθικάι*, dok su njegovi učenici sva djela učitelja

³ Literaturu o tim pitanjima podaju: Ušeničnik, o. c. II, 615—616; Zimmermann, Uvod 59, 60.

⁴ Cathrein, o. c. I, 103.

⁵ Arist., *Ethica Nicomachea*, 2, 1.

⁶ Sv. Toma A., *S. Theol.* 1, 2 q. 58a.

o tom predmetu nazvali *τὰ ἠθικά*. Ciceron je Aristotelov izraz *ἠθικός* preveo kao »moralis«. Tako je ta grana filozofije kod Seneke nazvana »philosophia moralis«.

Kako već ime upućuje, etička se znanost bavi ćudorednim djelovanjem ćovječjim. Ona ga sistematski obraćuje, postavlja i obrazlaže mu pravila, norme, po kojima svjesno voljno djelovanje dobiva usmjerенost, određenost prema nekom cilju. Taj pravilan red ljudskih ćina jest njezin formalni objekt, po kojem se etika razlikuje od drugih znanosti. Usklaćenost svjesnog voljnog djelovanja s njegovim pravilima promatra etika pod vidom najviših razumnih načela. Time se etika postavlja iznad pedagogije, pravne znanosti i nacionalne ekonomije, koje ćudoredno djelovanje ne posmatraju pod tim najvišim načelima razuma, već ga istraćuju u vidu ućih razloga i razumnih načela. Prema tomu je etika praktićna znanost, koja daje obvezatne norme ljudskom djelovanju.

U analognom se znaćenju ime etika uzimlje višestruko. Nekima znaći stanoviti znanstveni etićki sistem (*pars pro toto*). Drugi shvataju pod etikom skup ćudorednih pravila, po kojima urećuju pojedinci ili narodi svoje ćivotno djelovanje, bez obzira na to, jesu li znanstveno obrazloćena i u sistem poredana. Tako govorimo o etici Cezara, o etici Grka i Rimljana.

U našem raspravljanju uzimamo etiku u prvotnom znaćenju kao filozofsku znanost, koja se pod vidom najviših razumnih načela bavi ćudorednim djelovanjem ćovječjim.

2. Koje z a d a ć e ina da rješava etićka znanost? — F. Paulsen tvrdi, da se znanstvena etika oslanja na dvije ćinjenice: na h t i j e n j e i m o r a n j e (Wollen — Sollen).⁷ Tumaćenjem i opravdanjem obaju ćinjenica ćudorednog djelovanja etika odgovara na dva svoja osnovna zadatka: na pitanje, što je u sebi ćudoredno dobro, te odakle ćudoredna dućnost? Zato Paulsen zahtijeva, i to s pravom, da svako znanstveno tumaćenje ćudorednog ćivota poda odgovor na ova dva pitanja.⁸ Zadrćimo se, za ćasak, kod promatranja tih ćinjenica.

Iz svagdanjeg iskustva poznato nam je, da predikate: ćudoredno dobar, ćudoredno zao, pridajemo u prvom redu ći-

⁷ Fr. Paulsen, o. c. 282.

⁸ Ibidem 283.

nima volje, a preko njih raznim sposobnostima, moćima čovjekovim i napokon samom čovjeku. I to samo onim činima volje, koje upravlja razborito prosuđivanje. Znači slobodnim činima volje. Volja je dakle pravi nosioc čudorednih predikata, čudorednosti. Svaki čin volje, svako slobodno teženje pretpostavlja nešto, na što se odnosi. Nešto, što je razum upoznao kao vrijedno teženje, kao neko dobro. U novijoj se filozofijskoj literaturi takovo, spoznano dobro, koje cijenimo, zove vrednota.⁹ Takovo dobro, vrednota ukazuje se volji kao cilj teženja. Volja teži za dobrom kao objektom svoje ljubavi.¹⁰ Iskustvo nam i opet kazuje, da imade bezbroj vrednota, za kojima volja može težiti. Nastaje dakle pitanje: ima li jedan konačni cilj teženja ljudske volje? I ako ima takav cilj, koje je to najviše dobro (*summum bonum*), najviša vrednota, u kojoj staje, u kojoj se smiruje ljudsko teženje? Tim se pitanjem otvara velika perspektiva čitavog etičkog umovanja.

Već naše unutrašnje iskustvo, a pogotovo promatranje nastojanja i teženja naše okoline nas upućuje, da među dobrima, vrednotama postavljamo neki red. Niže vrednote su podvrgnute višima. Da postignemo više vrednote služimo se nižim vrednotama kao sredstvom. One su u toliko vrednote, u koliko nas približuju, dovode u posjed više vrednote. Ako tako prosljedimo dalje u skali vrednota, doći ćemo i do najviše vrednote (*summum bonum*). Sv. Toma je duboko upozorio na zakon, koji vlada u redu svršnosti: Svaka vrednota dobiva mjesto u općoj skali vrednota po tom, koliko je bliža, koliko je sličnija najvišem dobru. Sve dakle vrednote stoje u odnosu prema najvišoj vrednoti, najvišem dobru. Najviše dobro imade svoju vrijednost po sebi, ono je apsolutno dobro.¹¹

⁹ Isporedi Ušeničnik, o. c. II, 462.

¹⁰ Sv. Toma, S. Theol. 1, 2 q. 26 a. 1: »Amor dicitur id, quod est principium motus tendentis in finem amatum: ... et similiter coaptatio appetitus sensitivi vel voluntatis ad aliquod bonum, id est ipsa complacentia boni dicitur amor intellectivus seu rationalis.«

¹¹ Sv. Toma, De veritate. q. 21 a. 1 ad I: »Sicut in aliis generibus causarum habitudo secundae causae dependet ex habitudine causae primae, primae vero causae habitudo non dependet ex aliquo alio, ita est in causis finalibus, quia secundi fines participant habitudinem causae finalis ex ordine ad ultimum finem, ipse autem ultimus finis habet hanc habitudinem ex se ipso.«

Najviše dobro kao konačni cilj slobodnog teženja volje imade presudnu važnost u određivanju onog, što se zove ćudoredno. Najviše dobro daje zadnji razlog, zašto jedan slobodni čin volje postaje ćudoredan u najopćenitijem smislu riječi. Jer najviše dobro daje svima podređenima dobrima vrijednost, u koliko ta dobra stoje u posrednoj ili neposrednoj vezi s njime. Time ono daje slobodnim, a po tome razumnim činima volje pravac, smjer, po kojem volja pod utjecajem razuma uravnava svoje djelovanje. A upravo se takovi čini slobodne volje učinjeni u vidu na smjer, što ga najviše dobro volji pokazuje, nazivaju ćudorednima. Ćudorednost se ljudskih čina dakle ne može shvatiti bez određenja najvišeg dobra. Summum bonum je zadnji razlog i vrhovno mjerilo ćudorednosti.¹² A kako kod djelovanja mora cilj biti najprije upoznan, to je određivanje najvišeg dobra prvi osnovni zadatak, koga etika ima da riješi. Time ujedno odgovara na pitanje, što je ćudorednost, ili točnije, koji se čin volje ima takovim smatrati?¹³

Dakako da se etika, prije nego dađe pozitívni odgovor na ovo pitanje, mora zabaviti pitanjem, koga smo više na prvo mjesto postavili: ima li uopće neko najviše dobro, koje daje objektivni smjer cjelokupnom svjesnom djelovanju volje. To je potrebno već radi toga, jer se analogno prema struji u teoriji spoznaje, javlja i ovdje struja skepticizma. To je etički ili moralni skepticizam, koji poriče jedno apsolutno najviše dobro, koje svjesnom djelovanju volje podaje objektivni i općeniti smjer djelovanja. Razlikovanje između ćudorednog dobra i zla ne temelji na prosuđivanju naravi dobara, već tu činjenicu izvodi iz raznih pozitivnih uređenja.

(Nastavit će se.)

¹² Isporedi o tom Sv. Toma, S. Theol. 1, 2. q. 19 a. 9.

¹³ Ovaj zadatak etike rješavaju mnogi ugledni pisci u poglavlju o normi ćudorednosti. U stvari je to isto pitanje kao i naše. Radi svrhe, koju smo ovim raspravljanjem preduzeli, čini nam se uputnije ovako postaviti pitanje.